

MAREK KRÓLIKOWSKI
Opole

JESZCZE O FUNDATORACH I PIERWOTNYM UPOSAŻENIU KLASZTORU CYSTERSKIEGO W JEMIELNICY (XIII–XIV W.)

Opactwo cysterskie w Jemielnicy doczekało się już wielu opracowań, a nawet monografii¹. Przedmiotem ich zainteresowania były losy klasztoru od jego założenia aż do czasów jego sekularyzacji — w 1810 r.

Pomijały one, jak dotąd, lub umniejszały znaczenie działalności fundacyjnej jego założycieli i pierwszych opiekunów. Gdyby nie ich działalność donacyjna, jak postaram się to wykazać w artykule, losy konwentu byłyby przesądzone, a on sam nie przetrwałby nawet pierwszego stulecia swojego istnienia.

Pierwsza pewna wzmianka źródłowa o funkcjonowaniu klasztoru Cystersów w Jemielnicy pochodzi z 1289 r. Na zjeździe opatów cysterskich, jaki odbył się w tymże roku w Lubiążu, obecny był m.in. MIKOŁAJ, opat zgromadzenia jemielnickiego². Datę powstania opactwa można jednak przesunąć o kilkadziesiąt lat wstecz. Cystersi przybyli do Jemielnicy z klasztoru w Rudach Raciborskich, który został fundowany w latach 1255–1259, a zatem interesujące nas opactwo musiałyby powstać pomiędzy 1259 a 1289 r.

Wątpliwości nie budzi natomiast osoba jego fundatora. 16 października 1612 r. Jan NUNCIUS, ówczesny opat jemielnicki, zamieścił w średniowiecznym kalendarzu konwentu zapiskę, z której wynika, że klasztor został wybudowany w 1307 r. przez „najjaśniejszego księcia opolskiego BOLKA [BOLESŁAWA I – M.K.]”³ Na założyciela opactwa wskazuje także dokument wystawiony przez księcia ALBERTA strzeleckiego w 1361 r., w którym czytamy, że książę dokończył dzieła swojego ojca Bolesława I,

¹ A. WELTZEL, *Das fürstliche Cisterciensstift Himmelwitz*, „Schlesisches Pastoralblatt” (1892), 13; J. RAJMAN, *Jemielnica. Wieś i klasztor cysterski na Górnym Śląsku*, Katowice 1995 (tamże zestawienie najważniejszej literatury).

² C. GRÜNHAGEN (red.), *Regesten zur schlesischen Geschichte*, w: *Codeks Diplomaticus Silesiae*, t. VII i nn, Breslau 1875–1886 (dalej Reg.), Reg. 2115.

³ RAJMAN, dz. cyt., s. 31.

który ufundował klasztor ku czci Najświętszej Maryi Panny⁴ Niewykłuczone, że z nadania Bolka opolskiego cystersi otrzymali samą Jemielnicę, w której rychło wybudowali, pierwotnie drewniane, zabudowania klasztorne oraz kościół pw. Najświętszej Maryi Panny i Św. Jakuba.

Do akcji fundacyjnej opactwa włączyli się także opolscy możnowładcy, uposażając go majątkami ziemskimi. Informacji o pierwszych posiadłościach konwentu i ich darczyńcach dostarcza bulla papieża BONIFACEGO VIII, skierowana w 1302 r. do opata klasztoru Św. Jakuba w Jemielnicy. Majątek cystersów obejmował wówczas: Jemielnicę z łąką Osiek, Księży Las, Roźniatów⁵, Gostomię⁶, Otmęt, Kadhubiec, Gogolin i połowę wsi Malnia⁷. Posiadłości klasztorne były pierwotnie znacznie rozleglejsze, jak wskazują na to regesty bulli papieskich z 1289 r., w których papież zwracał uwagę polskim dostojnikom kościelnym na fakt, iż jemielnickie opactwo zostało w owym czasie bezprawnie pozbawione swych dóbr (zapewne przez potomków ich ofiarodawców).

Obok majątku ziemskiego cystersi uposażeni zostali przez biskupów wrocławskich dziesięcinami z licznych wsi: Jemielnicy, Księżego Lasu, Roźniatowa, Płużnicy Wielkiej, Płużnicy Małej, Peterkowic, Pławniowic, Olszowej, Otmętu, Krapkowic oraz z nie zlokalizowanych bliżej „Shouitze”⁸.

Niezwykle ciężkim okresem w dziejach jemielnickiego opactwa było XIV stulecie. Klasztor utracił w owym czasie większość z należących doń jeszcze w 1302 r. miejscowości, niemniej jednak uzyskał szereg nowych nadań, zwłaszcza z rąk księcia Alberta strzeleckiego, w którego dzielnicy opactwo znalazło się po 1313 r.

W latach 1323–1325 książę przekazał klasztorowi wieś Łaziska wraz z lasami, łąkami, ze wszystkimi dochodami i prawami książęcymi, karczmą i młynem. Ponadto przekazał opatowi wyższe sądownictwo nad mieszkańcami wsi⁹ Jeszcze w tym samym roku książę postarał się o zabezpieczenie cystersom spłaty długu w wysokości 10^{1/2} marki, jaki wobec klasztoru miała wdowa po Franciszku STRZALE w Gąsiorowicach¹⁰ W 1327 r. Albert zwolnił od ciężarów prawa książęcego i oddał mnichom w posiadanie leżący przy klasztorze młyn, który kapituła otrzymała wraz z prawem

⁴ W. WATTENBACH (red.), *Urkunden des Klöstern Rauden und Himmelwitz, der Dominikaner und Dominikanerinnen in der Stadt Ratibor*, CodSil 2, Breslau 1859, nr XV.

⁵ Osoba ofiarodawcy nie jest pewna, może był nim Adam Kokors, który u schyłku XIII w. posiadał kilka wsi w okolicach Strzelec; por. Reg. 2307, 2308, 2449; por. też M. CETWIŃSKI, *Rycerstwo śląskie do końca XIII wieku. Biogramy i rodowody*, Wrocław 1982, s. 23.

⁶ Nadana przez rycerza Aleksego z Leckensteinu, który należał do bliskiego otoczenia księcia Bolesława I opolskiego w 1294 r., a po tym krótkim epizodzie na dworze opolskim wstąpił na służbę Władysława Łokietka, z rąk którego otrzymał liczne nadania na Pomorzu.

⁷ Darczyńcą był Poltko z Szybowic, którego ojcem miał być Jaksa z Otmętu; por. RAJMAN, *dz. cyt.*, s. 35.

⁸ CodSil 2, nr VI.

⁹ *Tamże*, nr IX i X.

¹⁰ *Tamże*, nr XI (regest); tekst dokumentu por. WELTZEL, *dz. cyt.*, s. 56.

połowu ryb w leżącej opodal sadzawce¹¹ Z 1328 r. pochodzi dokument książęcy, w którym zezwolono cystersom na pozyskiwanie, w celach budowlanych i opałowych, drewna z lasów rozciągających się wokół Żędowic, Wierchlesia i Dąbrówki. Dwie ostatnie miejscowości stały się ostatecznie własnością klasztoru w 1361 r. z nadania księcia strzeleckiego. Opactwo uzyskało wówczas także dwa młyny nad rzeką Blotnicą, z których jeden położony był w Gąsiorowicach¹². W 1342 r. opactwo weszło w posiadanie leżącej opodal Jemielnicy wsi Łagiewniki, natomiast w 1364 r. — miejscowości Otmice¹³ Obie osady zostały nadane klasztorowi przez prywatnych ofiarodawców (por. tabela).

Pomimo tak znacznych darowizn majątek konwentu uległ jednak wówczas znacznemu uszczupleniu. Jako jeden z pierwszych spod władzy jemielnickich zakonników wyzwolił się Otmęt, odzyskany zapewne przez potomków POLTKA Z SZYBOWIC już na początku XIV w.¹⁴ Przed 1350 r. klasztor utracił także Gostomię¹⁵ Z 1353 r. pochodzi wzmianka, że opat jemielnicki SEBALD sprzedał wieś Kamień (Kamienica, k. Lublińca?) handlarzom miodu z Koszęcina, a ci w zamian zobowiązali się uiszczać dziesięcinę na rzecz klasztoru w wysokości 13 wiader miodu rocznie¹⁶. Choć Albert strzelecki nadał cystersom w latach 1323–1325 wieś Łaziska, to w 1364 r. przekazał swojemu poddanemu, JANOWI, zwanemu RYCHENBACH i jego potomkom coroczny czynsz z tej miejscowości w wysokości 1 marki. Wśród świadków towarzyszących temu aktowi obecny był rycerz BORKO z Kadłubca, co wskazuje, że także i ta miejscowość odpadła od dóbr klasztornych¹⁷ Z kolei w 1369 r. doszło do sporu między parafią w Strzelcach a kapitułą jemielnicką, w wyniku którego z powodu „dalekiej i niebezpiecznej drogi” do parafii w Strzelcach przyłączone zostały wsie Roźniatów i Księży Las¹⁸. Podobny los spotkał także Gogolin. Z 1385 r. pochodzi wzmianka, że klasztor cystersów w Rudach zawarł ugodę z sołtysem i kmieciami wsi Gogolin — poddanymi biskupa wrocławskiego¹⁹ Większość z dawnych posiadłości zostało odebrane mnichom wbrew ich woli. Świadczyć o tym może bulla papieża URBANA V

¹¹ CodSil 2, nr XII (regist); tekst dokumentu por. WELTZEL, *dz. cyt.*, s. 56.

¹² CodSil 2, nr XIII i XIV

¹³ *Tamże*, nr XIV i XVI.

¹⁴ Reg. 3247, 3624; por. RAJMAN, *dz. cyt.*, s. 36; zob. też J. PILNAČEK, *Rody Starého Slezska*, t. III, Praha 1969, s. 157.

¹⁵ W tym roku został wystawiony w Prężynie dokument, z którego wynika, że Aleksy z Gostomii w obecności księcia Bolka niemodlińskiego odstąpił bratu Marcholowi, komturowi joanitów w Sulcu, prawo patronatu nad tą miejscowością wraz z czterema łanami ziemi i trzema znajdującymi się tam ogrodami; por. W KORTY (red.), *Regesty Śląskie*, t. II, Wrocław 1983–1992, nr 324.

¹⁶ *Urbarz lubliniecki z 1574 r.*, w: R. HECK, J. LESZCZYŃSKI, J. PIETRAŃ (opr.), *Urbarze dóbr zamkowych Górnego Śląska z lat 1574–1640*, t. III, Wrocław 1963, s. 139.

¹⁷ CodSil 2, nr XVII (regist); tekst dokumentu por. WELTZEL, *dz. cyt.*, s. 68.

¹⁸ G.P. KRUSCH, *Chronik des Cisterzienser der Pfarrei und der Gemeinde Himmelwitz*, Essen 1985, s. 61.

¹⁹ CodSil 2 (dokumenty opactwa w Rudach), nr XLIII.

wystawiona w 1366 r., w której pod karami kościelnymi domagano się zwrotu dóbr odebranych klasztorowi w Jemielnicy²⁰

Podsumowując powyższe rozważania, nasuwa się stwierdzenie, że klasztor jemielnickich uzależniony był w pierwszych latach swojego istnienia całkowicie od polityki prowadzonej przez ówczesnych książąt opolskich: Bolesława I oraz Alberta strzeleckiego. Szczególna rola przypadła drugiemu z wymienionych władców. Z załączonej tabeli wynika bowiem jednoznacznie, że tylko działalność fundacyjna księcia Alberta oraz idących w ślad za nim możnowładców powstrzymała gospodarczą zagładę opactwa już w XIV w.

Nie dziwi zatem fakt, iż mnisi, w uznaniu zasług, jakie książęta ci położyli dla opactwa, upamiętnili ich XVII-wiecznymi barokowymi portretami, które można dziś podziwiać w Muzeum Archidiecezjalnym w Opolu.

Tab. Posiadłości ziemskie klasztoru cysterskiego w Jemielnicy w XIII–XIV w.

Lp.	Miejscowość	Darczyńca	Moment uzyskania (rok)	Moment utraty (rok)
1	Jemielnica z łąką Osiek	?	2 poł. XIII w.	
2	Księży Las	Adam Kokors (?)	1294 – 1297	1369
3	Roźniatów	Adam Kokors (?)	1294 – 1297	1369
4	Gostomia	rycerz Aleksy z Leckensteinu	ok. 1294	przed 1350
5	Otmęt	Poltko z Szybowic (de Snellewalt)	2 poł. XIII w.	przed 1311
6	Gogolin	Poltko z Szybowic (de Snellewalt)	2 poł. XIII w.	przed 1385
7	Kadlubiec	Poltko z Szybowic (de Snellewalt)	2 poł. XIII w.	przed 1364
8	połowa wsi Malnia	Poltko z Szybowic (de Snellewalt)	2 poł. XIII w.	
9	Łaziska	książę Albert strzelecki	1323 – 1325	
10	młyn w Jemielnicy z sadzawką	książę Albert strzelecki	1327	
11	Łagiewniki (w sumie 28 łanów pola oraz staw)	Rycerz Wilhelm Czech Bogusz z Sieronowic Iaczko z Walcerzowic Budziwoj, syn Ottona	1342	
12	Wierchlesie	książę Albert strzelecki	1361	
13	Dąbrówka	książę Albert strzelecki	1361	

²⁰ CodSil 2, nr XVIII.

Lp.	Miejscowość	Darczyńca	Moment uzyskania (rok)	Moment utraty (rok)
14	młyn w Gąsiorowicach	książe Albert strzelecki	1361	
15	Otmice	Małgorzata, wdowa po Jarosławie z Otmic	1364	